

ISBN 978-86-82873-15-0

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ШЕЗДЕСЕТ ГОДИНА
ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК
С А Н У

ЗБОРНИК РАДОВА I

Уређивачки одбор:

др Гордана Јовановић, редовни професор, др Александар Лома, дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ, др Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, др Стана Ристић, научни саветник, др Срето Танасић, научни саветник

Главни уредник:

Срето Танасић

БЕОГРАД
2007

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41:005.71(497.1),,1947/2007“
811.163.41(082)

ШЕЗДЕСЕТ година Института за српски језик САНУ : зборник радова I / уредник Срето Танасић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2007 (Београд : Чигоја штампа). 494 стр. ; — 24 cm

Тираж 500. — Напомене и библиографске референце уз текст. — Библиографија уз поједине радове.

ISBN 978-86-82873-15-0

1. Танасић, Срето [уредник]

а) Институт за српски језик САНУ (Београд) — 1947–2007

б) Српски језик — Зборници

COBISS.SR-ID 145323020

Рецензенти:

академик Милка Ивић, др Гордана Јовановић, редовни професор,
др Александар Лома, дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ,
др Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, др Стана Ристић, научни саветник,
др Срето Танасић, научни саветник

Секретари редакције:

мр Владан Јовановић
Марина Спасојевић

Израду и штампање финансирало је Министарство науке Републике Србије.

Издаје:

Институт за српски језик САНУ, Буре Јакшића 9

Коректура:

Владан Јовановић и Марина Спасојевић

Припрема за штампу:

Давор Палчић (palcic@eunet.yu)

Штампа:

ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
chigoja@eunet.yu
www.chigoja.co.yu

Тираж

500

САДРЖАЈ

Предговор	7
-----------------	---

I

Драго Ћупић — Срето Танасић: <i>Шездесет година Института за српски језик САНУ</i>	11–18
Ирена Грицкат-Радуловић: <i>Наука о језику у делатности Академије</i>	19–106
Милка Ивић: <i>Александар Белић (2. VIII 1876 — 26. II 1960)</i>	107–109
Милка Ивић: <i>Актуелности Белићевих погледа на именицу</i>	111–123
Драго Ћупић: <i>Михаило Сивановић (Свијена Пийерска, 1903 — Београд, 1991)</i>	125–130
Стана Ристић: <i>Прва лексикографска школа у Институту за српски језик САНУ</i>	131–149
Марта Бјелетић: <i>Пројекат „Етимолошка истраживања српског језика и израда Етимолошког речника српског језика“</i>	151–170
Гордана Јовановић — Виктор Савић: <i>Пројекат „Обрада старих српских писаних јоменика и израда Речника црквенословенског језика српске редакције и Српскословенског јеванђељског речника“</i>	171–177
Слободан Реметић: <i>Шездесет година дијалектологије у Институту за српски језик</i>	179–193
Предраг Пипер: <i>Савремени српски књижевни језик у истраживањима и издањима Института за српски језик САНУ</i>	195–204

II

Милка Ивић: <i>О специфичном лексичко-морфолошком ентитету пут</i> ..	207–214
Миланка Бабић: <i>Грамаичко-прагмаичке везе презентативних партикула ево, ето, ено у екскламаивним конструкцијама</i>	215–228
Милета Букумирић: <i>Изучавање српског језика на Филозофском факултету у Приштини</i>	229–242
Даринка Гортан-Премк: <i>Српска лексикографија данас. Три предлога</i> ..	243–247
Јасмина Грковић-Мејдор: <i>Језик српске средњовековне писмености: достигнућа и задаци</i>	249–266
Милорад Дешић: <i>Српски језик као страни у теорији и пракси</i>	267–271
Милан Драгичевић: <i>Прекодрински мост (поводом 60 година постојања Института за српски језик САНУ)</i>	273–278

Радмила Жугић: <i>Генијивне предлошко-падежне синтагме узрочног значења с предлогом од у говору јабланичког краја (паралеле с приренско-тимочким и косовско-ресавским говорима)</i>	279–291
Гордана Јовановић: <i>Бура Даничић, Рјечник из књижевних старина српских — дело непролозне лексикографске вредности</i>	293–297
Милош Ковачевић: <i>Међуоднос фуџура I и фуџура II имперфективних глагола</i>	299–311
Ана Кречмер: <i>Славеносрпска писменост и њено значење за историјску србистику</i>	313–320
Władysław Lubaś: <i>Мój naukowy Belgrad</i>	321–329
Јордана Марковић: <i>Српска дијалектологија после</i>	331–338
Герхард Невекловски: <i>Српски језик у Аустрији</i>	339–348
Милош Окука: <i>Србистика у Баварској</i>	349–365
Бранислав Остојић: <i>Досадашњи резултати, стање и будући задаци науке о српском језику у Црној Гори</i>	367–373
Звездана Павловић: <i>Поглед на оронимију Србије</i>	375–380
Јованка Радић: <i>Пол и категоријална припадност назива за лица у српском језику</i>	381–400
Милорад Радовановић: <i>Ојолски пројекат</i>	401–416
Милица Радовић-Тешић: <i>Славови М. Пешикана о језику у Црној Гори</i>	417–425
Андрей Н. Соболев: <i>Календарная лексика балканских славян</i>	427–443
Димитрије Стефановић: <i>Нешто о лингвистичкој србистици на Универзитету у Будимпешти у прошлости и данас</i>	445–461
Рада Стијовић: <i>Семантичко-орфографске дистинкције неких сложеничких образовања</i>	463–470
Светлана Михаиловна Толстая: <i>Языковой образ пустого</i>	471–480
Пол-Луј Тома: <i>Србистика у Француској</i>	481–494

ISBN 978-86-82873-15-0, p. (111–123)

УДК 811.163.41'367.6

811.163.41:929

2007.

МИЛКА ИВИЋ
(Београд)

АКТУЕЛНОСТ БЕЛИЋЕВИХ ПОГЛЕДА НА ИМЕНИЦУ

(Ово је прештампана верзија рада који је био објављен у *Зборнику радова о Александру Белићу*, Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности, књ. 28, Београд, 1976, 159–171)

СТИЦАЈЕМ ОКОЛНОСТИ, историјске године — 1941/45 — постављају се као својеврсне временске међе на научном путу Александра Белића делећи тај пут на два одсека, битно различита по ономе што је било Белићева централна научна преокупација. Ако се суди по његовим радовима објављеним до рата, Белић је у том првом периоду био претежно заинтересован за сербокроатистичке и шире славистичке језичке теме. Управо прве ратне године, 1941, штампано је његово животно дело, *О језичкој природи и језичком развијку*¹, књига у којој се Белић приказује нашој лингвистичкој публици као теоретичар језика. Од тога датума па надаље све до своје смрти, 1960. године, Белић остаје првенствено окупиран разматрањем општелингвистичких проблема.

Књига о којој је реч није настала одједном, без континуитета са ранијим научним деловањем њеног аутора. Иза начелних опсервација о природи језика које се у њој износе врло се јасно разабера богато искуство језичког стручњака, стечено дугогодишњим студиозним осматрањем језичких факата. Дефинитивни теоријски оквири том искуству обликовани су, очевидно, током тридесетих година². Те тридесете су, иначе, биле веома значајне године у историји лингвистике

¹ Публиковано, у ствари, у два дела: књига I, Београд 1941/45, 655 стр.; књига II, Београд 1959, 183 стр. Година 1945. се помиње због тога што је I књига штампана, додуше, 1941, „али је Белић није хтео пустити у оптицај пре завршетка рата. И она је тек тада постала приступачна научној, нашој и страниј, јавности“ — Михајло Стевановић, Научно дело Александра Белића, *Наш језик н. с.* XVII, св. 3, на стр. 120.

² „Тек за последњу четврт века, негде од средине тридесетих година, Белић се скоро сав посвећује овој дисциплини“ — М. Стевановић, нав. дело, стр. 120.

уопште, посебно европске лингвистике. Тада је млађе генерације почео нагло освајати нов правац мишљења о језику, познат под терминем структурализма, који је стављао главни акценат на проучавање системских појава у језику, на откривање принципа по којима се језичке појаве организују у систем.³ Белић је био сведок многих крупних иновација на пољу теорије и метода које је доносила собом епоха структурализма. Он сам је, међутим, остајао углавном по страни од свега тога мислећи своју сопствену мисао о језику, а при том стојећи чврсто на теоријском фундаменту који му је изградило искуство претходних генерација. Ма колико се оригиналном опсервацијом удаљавао од својих учитеља младограматичара⁴, он је ипак остајао непоколебљиво привржен неким од њихових основних теоријско-методолошких ставова. Реални аспект језика остајао је за њега главни предмет научног интересовања и главни извор инспирације за начелна размишљања о језику уопште. Апстракције које су преправиле појмовни фонд лингвистике у ери структурализма биле су му сасвим туђе. Питање о формализацији научног метода, које су структуралисти поставили, није никада била његова тема размишљања. Поштујући реалност језика, он је захтевао да се при лингвистичком испитивању подједнако осветљавају и унутрашња, значењско-функционална, и спољашња, обличка компонента. Овакав његов став је био у пуној дисонанци са оним што су пропагирали поједини водећи представници структуралне лингвистике — Хјелмслев, на пример, који је занемаривао обличку⁵, или Блумфилд, који је запостављао значењску страну језика⁶. Таквима се Белић супротстављао као изразити „менталиста“. Никакво поређење између њихових појмовних светова о језику и Белићевог света не може, дакле, долазити у обзир управо због ове једне, али основне тачке размимоилажења.

„Ментализам“ је освојио авангардне позиције у лингвистичкој теорији тек онда када је генеративна граматика потиснула структуралну лингвистику⁷. Уколико је поређење са нечим „актуелним“ у Белићевом виђењу језика уопште могуће, онда оно долази у обзир једино ако се имају на уму управо ова генеративна, уједно и постбелићевска и постструктурална схватања у језичкој науци.

³ В. Milka Ivić, *Pravci u lingvistici*, Ljubljana 1975, § 237.

⁴ Ближе о Белићевом научној формацији в. *Pravci u lingvistici*, § 202.

⁵ В. *Pravci u lingvistici*, § 402.

⁶ В. *Pravci u lingvistici*, § 349.

⁷ В. *Pravci u lingvistici*, поглавље „Generativni pristup jeziku“, стр. 190–204.

Све језичке категорије, па према томе и именице, Белић је разматрао⁸ с погледом на три основна аспекта којима се одликује језик: на функцију, значење и облик. Термином *значење* он обухвата смисаону страну језика, *обликом* назива сваки материјализовани језички знак којим се преноси неко значење, а *функција* је „збирни појам: она значи збир или скуп свих служби или целокупне употребе које се одређују унутрашњим елементима речи, свим оним што чини претставу речи“ (књ. I, стр. 482).

Речи се по основном, функционално-семантичком критерију деле на „самосталне“ и „несамосталне“ језичке јединице. „Самосталност“ је нешто што се везује за именицу; све што носи обележје самосталности јесте или бар привремено постаје именица. Према томе, подела речи на самосталне и несамосталне значи, у ствари, њихово разврставање на именице, с једне стране, и на све остале врсте речи, с друге.

Под самосталношћу треба разумети својство, које извире из одређених семантичких околности, да се речи „могу јављати и изван реченице и изван синтагме“ при том „не губећи ништа од свога значења, своје функције и свога облика“ (књ. I, стр. 20–21). Под одређеним семантичким околностима овде треба разумети појаву „предметности“, тј. чињеницу да се реч односи на какав предмет који самостално егзистира у природи или на било шта друго што се у датој прилици замишља као „опредмећено“ у овом смислу („У природи су самостални искључиво предмети (они обухватају и жива бића и ствари); зато су самосталне и све речи којима се предмети обележавају ... Ако каква именица значи апстракцију особине, она се увек ослања на какву предметну реч. На пр. *лейоша*: значи увек ’остварено лепо’, ’нешто лепо’, или сл.“ — књ. II, стр. 127). Концепт самосталности појављује се у општелингвистичким разматрањима и других аутора, и то не само оних на које се Белић у свом излагању непосредно осврће⁹ већ и таквих који су тек после Белићеве смрти приспели пред лингвистичку јавност са сродним темама¹⁰. Оригиналност Белићевог приступа лежи, међутим, у томе што је он обележје самосталности искористио

⁸ Белићева теорија ће се овде излагати према ономе што садржи његово дело *О језичкој природи и језичком развоју*. Приликом навођења Белићевих речи помињаће се, уз број страна, само која је од двеју књига у питању (књ. I или књ. II).

⁹ В. Белићево излагање књ. I, стр. 22, напомена 1.

¹⁰ Тако Серенсен, на пример, 1967. године у својој студији о значењу (Holger Steen Sørensen, *Meaning, To Honor Roman Jakobson*, The Hague — Paris, 1967) дели језичке знаке на „зависне“ и „независне денотаторе“, уз следеће објашњење: „A sign which denotes independently of other signs is an independent denotator, whereas a sign which denotes only in combination with other signs is a dependent denotator“, (стр. 1879).

као фундаментални критериј за разоткривање принципа по којем функционишу језичке јединице. Са самосталношћу је Белић повезао синтаксичку позицију субјекта. Он наглашава да је субјекат „самостална реч“. Како смо видели да је по природи својој једино именица самостална реч, јасно је да је она по природи својој упућена да буде подмет. Подмет може бити све оно о чему се може мислити као о засебном, самосталном појму у реченици. И то о чему се мисли као о засебном појму у реченици добива карактер именице или њену функцију“ (књ. I, стр. 178). Тиме је концепту именице додељен изузетан значај; осветљавањем тога концепта добија се директан увид у организационе принципе реченице.

По Белићу, сем самосталности, још је само једна одлика заједничка свим именицама без разлике — њихова „општост“. Белић овако размишља (подразумевајући при том да инфинитив пореклом спада међу глаголске именице): „У чему је разлика између придевских именица и придева, глаголских именица и глагола? — Просто у томе што сваки придев или глагол претпоставља једну своју примену (’Деца пливају’, ’Дечаци се туку’, ’Отац ради по цео дан’ и сл.), док придевске или глаголске именице добијају општи карактер: *йливање* је ’вршење радње коју глагол пливати значи’, тј. када ма ко, ма где, ма када и ма како плива. Дакле, оно што је у глаголском облику појединачно, овде има уопштено значење и према лицу (раднику), и према времену, и према месту и према начину. То исто вреди и за придеве. Према томе, именице по значењу своме општег су и самосталног карактера, док су придеви и глаголи појединачне и несамосталне природе“ (књ. I, стр. 488). Мада инсистира на оваквој „општости“ као на својству које именицу издваја од осталих речи, Белић другим поводом помиње, уз „општу“, и „индивидуалисану“ употребу именице: „Свака именица има двојаку примену у језику: општу — као реч у свести нашој (*кућа* значи ма који предмет са особинама куће) и индивидуалисану — као знак предмета у примени, тј. та реч као одређена кућа“ (књ. II, стр. 139). „Индивидуалисану примену“ Белић није посебно разматрао. У овоме се његов лингвистички приступ битно разликује од онога што је својствено савременим семантичким испитивањима. У савременим студијама значења управо је „референцијална употреба“ (по Белићу „индивидуалисана примена“) у жижи пажње. Ово не само стога да би се боље теоријски осветлила појава анафоризације и уопште семантичке кохезије ширег текста (ту долазе у обзир такви случа-

С обзиром на примењени принцип разврставања, на једној су се страни нашле именице и заменице насупрот осталим речима, као код Белића.

јеви као што је, на пример, семантичка повезаност између именице *ћерка* и њеног „дериивираног имена“¹¹ *умиљаџа девојка* у тексту. *Пера је довео са собом ћерку. Умиљаџа девојка је одмах љривукла свеојшћу љажњу*) већ и зато да би се правилније сагледао феномен двосмислених реченица (нпр. реченица *Пера се љонадао да ће љронаћи једну згодну љлавушу* у принципу је двосмислена јер може значити: (1) „П. се понадао да ће пронаћи једну одређену згодну плавушу“ и (2) „П. се понадао да ће пронаћи било коју згодну плавушу“).

У зависности од принципа по којем су значењски и облички организоване, именице се, по Белићу, деле на „праве“ и „неправе“. „Правим именицама ја називам за наше језичко осећање немотивисане именичке речи које значе реалне предмете или такве појмове којима се обележава збир особина каквог предмета“ (књ. I, стр. 37). Уз ову семантичку карактеристику надовезује се обличка: „Свака права именица је непродуктивна“ (књ. I, стр. 30), тј. она својом обличком структуром не може послужити као модел по којем би се изградиле друге, њој сличне речи (нпр. *љас, кућа, село* и сл.). Неправе су, напротив, такве именице које не значе „збир особина“, али зато испољавају својства обличке „мотивисаности“ (тј. својом формом откривају везу с другим речима) и при том су „продуктивне“ (нпр. *бледило, лудило, љевање, клизање* и сл.).

Као што је већ на почетку напоменуто, овде ће се Белићева теорија о именицама конфронтирати са третирањем именица у оквирима генеративне граматике. Одмах треба нагласити да у генеративној граматици никада није било покушаја да се именица по неким својствима самосталности или општости одређује према другим речима, али је, с друге стране, њена прикладност за субјекатску функцију и те како узимана у обзир. Треба се само подсетити на карактеристичну чињеницу да Чомски никада није оперисао посебним симболом ради означавања субјекатске или предикатске јединице,¹² већ се задовољавао категоријалним¹³ ознакама N (= именица; почетно слово од енгл. *noun* односно од лат. *nomen*) и V (= глагол; почетно слово од енгл.

¹¹ В. ближе о томе у студији Е. В. Падучеве, *Anaphoric Relations and Their Representation in the Deep Structure of a Text*, *Progress in Linguistics*, ed. Manfred Bierwisch and Erich Heidolph, Hag-Pariz 1970, посебно на стр. 229–230.

¹² Врло се спорадично, и само за предикатску јединицу, почео појављивати, око 1965. године, симбол PredP у оквиру деривационог „дрвета“, — в. о томе Milka Ivić, *Zur Einführung von Symbolen der generativen Grammatik in die Beschreibung syntaktischer Strukturen slawischer Sprachen*, *Zeitschrift für Slawistik* 5, Band XIV, Берлин 1969, на стр. 728.

¹³ Овим се термином оперише у генеративној граматици: енгл. *category*.

verb односно од лат. *verbum*), здруженим за симболом P (= почетно слово од енгл. *phrase* у значењу нашег термина *синџагма*) и њиховим специфичним размештајем при приказивању реченице (=S):

$$\begin{array}{c} S \rightarrow NP + VP \text{ или } S \\ / \quad \backslash \\ NP \quad VP \end{array}$$

Овакав конфигуративни начин приказивања субјекатско-предикатске релације, који је остао фундаменталан у „стандардној теорији“ Ноама Чомског, даје несумњиво изванредан значај именици стављајући је при том на исту раван с глаголом.¹⁴

По Белићу, о равноправности између именице и глагола не може бити говора; глагол је сврстан уз придев, међу несамосталним речима. На овој линији посматрања језика, дакле, нема сличности између Белићевих гледишта и онога што заступа генеративна граматика. С друге стране, поводом истог рангирања глагола и придева у оквиру Белићеве теорије, не би требало заборавити ни то да је међу генеративистима, почев од 1965. године, преовладало уверење у исправност тумачења Џорџа Лекофа¹⁵ да суштинских разлика између глагола и придева нема те да их треба сврставати у једну исту категорију насупрот именицама, што бар у овом аспекту одговара Белићевом виђењу односа међу речима.

Белић је у више махова и разним поводима износио своје поимање именице у конфронтацији с глаголом. То није била само његова тема размишљања. Релација именица-глагол улазила је у круг општелингвистичких разматрања многих аутора из прошлости.¹⁶ У првој књизи свога дела *О језичкој природи и језичком развоју* Белић доказује предност именице над глаголом као самосталне речи која је предодређена за позицију субјекта (а субјекат је, по Белићу, стуб реченице, тј. она реч у реченици о којој се предикатом износи нешто ново: „реченица пак претставља везу двају појмова која се у оном тренутку врши када се говори. Том се везом открива увек нешто ново предикатом о субјекту или се даје као такво“ — књ. I, стр. 331). У другој књи-

¹⁴ „Стандардна теорија“, као што је познато, изложена је у књизи Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass. 1965. Формалну дефиницију субјекта и предиката Чомски даје (стр. 71) на следећи начин:

- (1) (Subject of: [NP, S])
- (2) (Predicate of: [VP, S])

¹⁵ George Lakoff, *On the nature of Syntactic Irregularities / = Mathematical Linguistics and Automatic Translation. Report No NSF-16/*, Cambridge, Mass. 1965.

зи, међутим, која је у целини претежно оријентисана ка разматрању неких глотогонијских питања, однос именице према глаголу осветљен је из сасвим новог угла. Ту се помиње постанак именица од „несамосталних“ речи, тј. утврђује чињеница „да су праве именице по смислу примиле у своје називе придевске и глаголске појмовне речи“ (књ. II, стр. 23). Постављајући начелно питање о томе „како је могуће да су именице, предметске појмовне речи, дакле самосталне речи по својој функцији, постајале од детерминативних или несамосталних речи?“ Белић даје следећи одговор: „Предметност је именичким речима давала самостална употреба, а главну јој је карактеристику давала детерминативна реч“ (књ. II, стр. 23).

Новији развој генеративне граматике донео је, поред осталог, уверење да првобитно строго издвајање именица насупрот глаголима (придевима) није теоријски оправдано. Без обзира на познато раслојавање међу генеративистима (које је у крајњем исходу, почетком седамдесетих година, довело до супротстављања „лексикалиста“ „трансформационалистима“¹⁷) једна теза је свуда преовладала: категоријалне разлике, тј. разлике које се тичу врста речи, нису примарног већ секундарног карактера. Прво се генеришу апстрактни семантички ентитети на бази којих се затим конституишу лексичке јединице с одређеним могућностима категоријалног разврставања. Конкретан категоријални вид, тј. одлике одређене врсте речи, лексичка јединица добија накнадно, у процесу синтаксичке деривације.¹⁸ Сам Чомски је одустао од свог ранијег приказивања језика које је категоријалним обележјима давало изузетан значај. Његова новија, „лексикалистичка“ верзија теорије¹⁹ оперише извесним семантичким ентитетима који су неутрални у погледу „именичности“ (односно „глаголности“), дакле носе обележје N_{\pm} (односно V_{\pm}), што значи да се у принципу могу реализовати и као именица и као глагол (тако, на пример, исти семан-

¹⁶ В. Edward Stankiewicz, The Dithyramb to the Verb in Eighteenth Century Linguistics, *Studies in the History of Linguistics*, ed. Dell Hymes, Indiana University Press, 1974, 157–190.

¹⁷ В. *Pravci u lingvistici*, стр. 195–196.

¹⁸ Треба напоменути да је још 1936. године истакнути пољски лингвиста Ј. Kuryłowicz на веома проницљив начин говорио о синтаксичкој условљености избора одређених врста речи у својој студији *Dérivation lexicale et dérivation syntaxique*, *Bulletin de la Société linguistique de Paris* 37, 79–92.

¹⁹ Та је верзија најпотпуније објављена у његовој студији *Remarks on Nominalization*, *Readings in English Transformational Grammar*, ed. R. A. Jacobs and P. S. Rosenbaum, New York 1970, 184–221 (прештампано у књизи Чомског: *Studies on Semantics in Generative Grammar*, Хар 1972, на стр. 11–61).

тички „супстрат“ имају наше речи *рушење* и *рушићии* и искоришћавају се за преношење исте основне реченичне информације: *рушење зида је нејојребно* или *нејојребно је рушићии зид*).

Генеративиста Емон Бах је још 1968. године²⁰ заинтересовао лингвистичку јавност својим предлогом да се приступи генерирању именице директно из глагола, односно, прецизније речено, из семантичко-синтаксичког ентитета који заузима предикатску, дакле глаголску, позицију у реченици. Именица *сесџра*, на пример, изводила би се из структуре типа *она ми је сесџра* где се њена права семантичко-синтаксичка интерпретација добија уз помоћ исконструисаног глагола **сесџрићии*: „(она) која ме сестри“. Оваква генеративна интерпретација стоји у сагласности са тумачењем које Белић нуди при глотогонијском осветљавању постанка именица. Иначе, Бахова теоријска иновација наилази данас на све већу подршку међу генеративистима. Проналазе се нови аргументи за потврду умесности минимизирања значаја категоријалних разлика међу речима. Један од њих је, на пример, и постојање „транзитивних именица“,²¹ тј. таквих које, имплицирајући својим значењем однос према некоме, добијају у реченици обавезно уз себе својеврсну допуну (*сесџра* је нпр. „транзитивна именица“, а *кућа* није; стога се може образovati реченица *ово је кућа*, али не и **ово је сесџра*: код „транзитивних именица“ обавезно следи специфичан додаток: *ово ми је сесџра*, *ово је сесџра Пејџра Пејџровића* и сл.). Овај последњи ред идеја који на овакав начин ставља именицу напоредо са глаголом нема, разуме се, ничег заједничког са Белићевом теоријом.

Белићу је било нарочито стало до тога да објасни „праве именице“ са семантичке стране наглашавајући да је њихова специфичност у томе што значе „збир особина“. Управо је овакав концепт о „збиру особина“ један од најзначајнијих елемената у целокупном Белићевом теоријском прилазу. Њиме је на свој начин, тј. уз све овде нужно подразумеване ограде, антиципирано основно теоријско полазиште за једно од најважнијих открића лингвистике нашег времена.

²⁰ Emmon Bach, Nouns and Noun Phrases, *Universals in Linguistic Theory*, ed. by E. Bach and R. T. Harms, New York 1968, 90–122. Посебно видети његове закључке изложене на стр. 121.

²¹ Генеративисти оперишу управо овим термином. Уп.: „Let me present a couple of arguments for the predicate origin of nouns. The difference between transitive and intransitive verbs is exactly paralleled by the difference between transitive nouns such as *wife*, which require a NP adjunct, and intransitive nouns such as *woman*“. — James D. McCawley, *Syntactic and Logical Arguments for Semantic Structures*, *Three Dimensions of Linguistic Theory*, Osamu Fujimura, editor, Tokyo 1973, на стр. 274.

Данашња лингвистика располаже развијеном семантичком теоријом каква се није могла ни замислити у Белићево време. Белић је живео у доба када је читав нови свет појмова донело језичкој науци разбијање гласовне јединице на „атоме“, тј. разлагање фонеме на њена дистинктивна обележја. Данас смо ми сведоци разбијања лексичких јединица на „атоме“, тј. разлагање њиховог значења на специфична семантичка обележја,²² што отвара сваким даном све нове и нове теоријске видике. Отпочело се систематски са семантичким „разбијањем“ именица, али су одмах и глаголи обухваћени истом анализом.²³ Белић није могао ни замислити да ће се седамдесетих година овог века говорити нпр. о *имаџи* као „атомском“ глаголу²⁴ (= језичка јединица која не подлеже даљем семантичком разлагању) а о *дати* као о семантички комплексној јединици („дати“ = „учинити да неко нешто има“).²⁵

Белић свој концепт „збира особина“ није ближе осветљавао. Генеративисти су, међутим, показали каквим се методом може најпри-

²² Један од пионира у том послу, Џеролд Кац, наглашавао је да се његово генеративно приказивање лексичке јединице своди на анализу структуре њеног значења која то значење разлаже на „концептуалне елементе и њихове међусобне односе“ („The reading which represents a sense provides an analysis of the structure of that sense which decomposes it into conceptual elements and their interrelations“ — Jerrold J. Katz, *The Philosophy of Language*, New York 1966, на стр. 155). На „концептуалне елементе“ се иначе обично примењује термин *обележје* (енгл. *feature*). О вредности тога термина у генеративној граматици в. Milka Ivić, *General Syntax in Europe — Currently, Sciences of Language* /= Gengo no kagaku / No. 3, ed. Roman Jakobson and Shīro Hattori, Tokyo 1972, на стр. 114–117.

²³ Године 1967. великог је одјека имала студија двојице генеративиста у којој се преиспитују основне теоријске поставке „станарадне теорије“ и нуде нова теоријска решења: G. P. Lakoff and J. R. Ross, *Is Deep Structure Necessary? M. I. T. Internal Memorandum, March 27, 1967*. Ту се, поред осталог, приступа семантичкој декомпозицији глагола (енг. *kill* „убити“, на пример, може се посматрати као синтеза комплекса следећих семантичких елемената: „проузроковати“ + „постати“ + „не“ + „живо“).

²⁴ В. нпр. шта каже о „атомским предикатима“ (типа енгл. *kick* „ударити“) Леккоф у чланку: George Lakoff, *Natural Logic and Lexical Decomposition, Papers from the Sixth Regional Meeting. Chicago Linguistic Society, Chicago, Illinois, 1970*, на стр. 349.

²⁵ Под називом „компонентне семантичке анализе“ подразумевају се, крајем шездесетих година, различити приступи семантичкој декомпозицији речи, који нису нужно повезани с идејама Чомског. О томе како се концептуално и терминолошки презентирала у то време оваква декомпозиција обавештава, укратко а јасно, М. Д. Степанова, *Методы синхронного анализа лексики (на материале современного немецкого языка)*, Москва 1968, на стр. 140–141. За слависту су посебно интересантни принципи семантичког декомпоновања које примењују на материјал рускога језика совјетски лингвисти, у првом реду Мељчук, Жолковски и Апрессјан — в. *Pravci u lingvistici*, § 446.

кладније описати семантичка структура именице и чак како би требало хијерархизовати семантичке компоненте њеног значења. Година 1963. када су Кац и Фодор извршили семантичку декомпозицију енглеске именице *bachelor*²⁶ остаје трајно забележена у историји језичке науке. Значење „нежења“, једно од могућих значења ове енглеске именице, генеративисти су разлагали држећи се у почетку логички оправданог редоследа при састављању списка његових конститутивних елемената: „живо“, „људско“, „одрасло“, „мушко“, „који се није женио“. Тек је крајем шездесетих година Чарлс Филмор показао да оваква логичка хијерархизација није лингвистички релевантна. Лингвистички је релевантно оно што има значаја за комуникацију. Овде је то на првом месту семантичка компонента „који се није женио“, што доказује тест с негацијом: констатацијом *није нежења* оповргава се само информација „који се није женио“, али не и „живо“ и „људско“, „одрасло“, „мушко“²⁷ (што овде и нема ранг правог значења, већ само „пресупозиције“, а „пресупозиција“, зна се, не подлеже дејству негације²⁸). Било је, уосталом, и других аутора који су, мада само успутно, указивали на специфичне хијерархизације унутар значења речи.²⁹ За нас је, међутим, у оваквом контексту разматрања најинтересантнија чињеница да је и Белић интуитивно осећао значај

²⁶ Jerrold J. Katz and Jerry A. Fodor, *The Structure of a Semantic Theory*, *Language* Vol. 39, 1963, 170–210. Принципи оваквог теоријско-методолошког приступа још су чвршће постављени у књизи J. Katz and P. Postal, *An Integrated Theory of Linguistic Description*, Cambridge, Mass., 1964.

²⁷ „In the best-known meaning of BACHELOR... the negation test reveals that only the property of 'having never been married' is part of the meaning proper. Uses of the woid (as predicate) presupposes that the entities being described are human, male and adult“ — Charles J. Fillmore, *Types of Lexical Information*, *Studies in Syntax and Semantics* / = *Foundations of Language. Supplementary Series*, Vol. 10/, Dordrecht, 1969, на стр. 213.

²⁸ Теоријску дистинкцију између значења које се реченицом саопштава и пресупонираног значења, као и констатацију о томе да пресупонирано значење остаје нетакнуто негацијом, увео је у науку Г. Фреге. О развијању концепта пресупозиције у оквиру савремених лингвистичких студија в. Ferenc Kiefer, *On Presuppositions*, *Generative Grammar in Europe* / = *Foundations of Language. Supplementary Series*, Vol. 13/, ed. by F. Kiefer and N. Ruwet, Dordrecht 1973, 218–242.

²⁹ Карактеристична је, на пример, следећа опаска Двајта Болинџера: „We have no term for a slight overlap, and even words with extensive but not approximately complete overlap are not generally regarded as synonyms. Thus, *man* and *boy* overlap in all major respects except 'age', but we do not think of them as synonyms. The reason is that it is precisely this difference that we want to emphasize; in a given conversation the fact that someone is 'human' and 'male' will probably be taken for granted, whereas the difference in age may well be the point at issue“ — Dwight Bolinger, *Aspects of Language*. New York 1968, на стр. 232–233.

принципа, условљеног потребама комуникације, да се у неким случајевима доминантан значај придаје само једној семантичкој појединости у значењу именице, док се остале појединости, мада присутне, свде на ранг подразумеваног. „Нема никакве сумње да између речи на пр. *човек* — ’праве именице’ и именице *коџач* — ’неправе’ има велике сличности, јер исто онако као што *човек* значи ’лице са извесним особинама’, тако и *коџач* значи ’лице’, али ’лице које се одређује само једном особином’, макар и у облику радње. Према томе, обе су именице у извесном правцу предметне, само се једна одређује целокупношћу или збиром својих особина (’човек’), а друга само једном особином, ’који копа’“ (књ. I, стр. 483). Чињеницу да је „копач“ у самој ствари „лице“ Белић, дакле, сматра секундарном с комуникативне тачке гледишта. Савремени семантичар би извршио исто рангирање значењских компонената речи *коџач*, с тим што би за компоненту „лице“ резервисао термин „пресупозиција“.

Усавршавањем метода семантичке декомпозиције изнађене су нове могућности за прецизније одређивање односа међу речима. Испоставило се, поред осталог, да две речи на изглед значењски сасвим различите могу бити саграђене од идентичних семантичких компонената, али неидентично структурираних. Тако је Филмор³⁰ показао да глаголи *криџиковати* и *оџужити* садрже исте следеће семантичке компоненте: „тврдити“, „негативно је“, „учињено је Y“, „X је (нешто) учинио“, али су оне међусобно организоване по различитом принципу: што је код *криџиковати* значење, код *оџужити* је пресупозиција и обратно (код *криџиковати* је пресупозиција „X је учинио Y“, а значење „тврдити да је то негативно“ — уп. *Пера криџикује Боку што је овај уништио документа*; код *оџужити* је пресупозиција „Y је учињено и то је негативно“, а значење „тврдити да је то X учинио“ — уп. *Пера је оџужио Боку да је овај уништио документа*).³¹ У западном дијалекту индијанског племена Апаши не постоји

³⁰ В. Charles Fillmore, Verbes of Judging. An Exercise in Semantic Description, *Papers in Linguistics* I, Florida State University, 1969, 91–117. В. и његово излагање у студији Subjects, Speakers and roles, *Semantics of Natural Language*, ed. by Donald Davidson and Gilbert Harman, Dordrecht — Holland 1972, на стр. 16.

³¹ Лекоф је то приказао на следећи начин, служећи се знаком /, преузетим из дијадичне модалне логике, ради ознаке пресупозиционог односа:

а. $v x, y, z$ (опужује x, y, z) = каже [x , (одговоран за (y, z) / рђаво (z))]

б. $v x, y, z$ (критикује x, y, z) = каже [x , рђаво (z) / одговоран за (y, z)].

реч која би у потпуности одговарала нашем *ћерка*, али постоји за наше појмове необична реч *čijáúé*, којом се означава свако дете, без обзира на пол, уколико се при том мисли на његовог родитеља женског пола, тј. мајку. У оба случаја, и (1) код наше и (2) код апашке речи, у питању је особа X која је у односу „дете“ према особи Y и значење „женско“, али су те исте семантичке појединости различито укомповане: код (1) „женско“ се тиче особе X, код (2) особе Y. Генеративисти то овако приказују:³²

(1) ЖЕНСКО (x) и ДЕТЕ (x, y)

(2) ЖЕНСКО (y) и ДЕТЕ (x, y).

Даља испитивања на овом проблемском подручју увелико су у току доносећи све интересантније резултате.

Семантичка декомпозиција лексичких јединица започета у оквиру генеративне граматике имала је далекосежних последица за развој синтаксичких студија. Још је Уријел Вајнрајх,³³ дискутујући са Кацом и Фодором око њихових теоријско-методолошких поставки изложених 1963. године, скренуо пажњу на то да су семантичка обележја типа „живо“ или „људско“ од изузетног значаја за разумевање семантичко-синтаксичког структурирања реченице у целини. Средином шездесетих година наступила је у развоју генеративне граматике епоха када се највише говорило о „селекционим рестрикцијама“,³⁴ тј. о извесним ограничењима у могућностима конструисања реченице која су управо у непосредној вези са оваквим обележјима. Новим теоријско-методолошким захватима ова су обележја са лексичког пренета и на синтаксички ниво посматрања језика.³⁵ Указано је, рецимо, на то да је присуство обележја „живо“ (+) подједнако релативно и за именицу-субјекат и за глагол -предикат; због присуства тога обележја биће могуће направити реченице као *дејте сјава* или *мајка чииа*, а неће би-

B. George Lakoff, *Linguistics and Natural Logic*, *Semantics of Natural Language*, ed. by Donald Davidson and Gilbert Harman, Dordrecht-Holland 1972, на стр. 608.

³² B. James D. McCawley, *Syntactic and Logical Arguments for Semantic Structures*, *Three Dimensions of Linguistics Theory*, Osamu Fujimura, editor, Tokyo 1973, стр. 353.

³³ B. Uriel Weinreich, *Explorations in Semantic Theory*, *Current Trends in Linguistics*, ed. by Thomas Sebeok, The Hague 1966, стр. 395–477.

³⁴ В. излагање Чомског у *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass. 1965, посебно на стр. 95.

³⁵ Manfred Bierwisch, у својој дискусији објављеној у *Current Anthropology* Vol. 9, No. 2–3, April–June 1968, на стр. 161, сасвим умесно указује на то да је у једном тренутку међу генеративистима настала извесна појмовно-терминолошка збрка — семантичке компоненте типа „живо“ час су сврставана међу семантичка, час међу синтаксичка обележја.

ти могуће направити реченице **дете шуми** *сијалица чииа* или сл. Ова иновација у оквиру генеративне теорије отворила је процес „семантизације синтаксе“;³⁶ који се своди на широку примену „менталистичких“ критерија при теоријско-методолошком третирању синтаксичких појава. Многи се разлози сустичу у прилог уверењу да би Белић, да га је доживео, овакав развој догађаја с одобравањем поздравио.

У закључку овог излагања да нагласим: у годинама када је Белић тумачио природу именице главни токови језичке теорије, у светским релацијама посматрано, одлазили су углавном у другом правцу те је стога његов глас остајао с недовољно одјека; новији развој лингвистике долази, међутим, као најбоље признање његовим схватањима. Белић се, у ствари, тим развојем доказује као претеча неких од оних познијих остварења која су означила отварање новог, значајног поглавља у историји лингвистике. И ово, дакле, треба имати на уму при резимирању Белићевих изванредних заслуга за афирмацију наше науке.

Summary

Milka Ivić

THE ACTUALITY OF BELIĆ'S VIEWS ON THE NOUN

Belić's interpretation of the language had, in essence, a mental note. Certain details in his approach to nouns remind us, to some extent, of the theoretical solutions relevant to generative grammar. The author of this work calls our attention to the way in which Belić used to associate a category of noun with the function of the subject in a sentence and at the same time makes a comparison with what implies the way of presenting subjective-predicative relations on the level of deep structure in the framework of Noam Chomsky's "standard theory".

G. Lakoff's theoretical requirement to put verbs in a class with adjectives, opposite to nouns, is identical with Belić's order of ideas. The latest development of generative grammar has brought about, in addition to everything else, a belief that category marks are of secondary importance — nouns and verbs could, in principle, generate from one and the same semantic base.

A similar view on the relationship between linguistic units was held by Belić, but in contrast to generativists, from strictly glottological positions. Speaking about nouns as a „sum of features“ Belić, in fact, implicitly referred to the fact that their meaning gives way to dissociation into distinctive semantic features.

Feature analysis represents today an indispensable requisite of the methodological implements of generative syntax, but such analysis does not apply only to the noun.

The development of linguistic theory in the course of fifteen **last** years has been progressing along the lines unknown at the time of Belić. The author of this paper has illustrated some results of this development with corresponding examples.

³⁶ Моје излагање о семантизацији синтаксе објављено је на јапанском језику у *Kotoba no Utchū*, fasc. 11, Tokyo 1968, стр. 2–9. В. и *Pravci u lingvistici* § 444.